

‘Gerçek Demokrasi’¹ Olanığı: Paris Komünü

Mustafa Bayram Mısır

Giriş

Demokrasi, Marksistler arasında da, hapsedilmiş olduğu ideolojik belirsizliğin ağırlığı yüzünden hep tehlikeli bir kavram olarak düşünülmüştür. Panitch, “Devrimci Değişim İçin İşçi Kontrolünün Önemi” adlı makalesinde, Alice hikayelerinin birinden şöyle bir bölüm aktarır:

‘Şeref sözcüğü ile neyi kastettiğini anlamadım’ dedi Alice. Humpty Dumpty kibirli bir şekilde gülümsedi. ‘Elbette anlamazsın, ta ki ben sana söyleyene kadar. Burada senin için güzel bir aşağılama argümanını kast ediyorum.’

‘Ama, “şeref” güzel bir aşağılama argümanı anlamına gelmez’ dedi Alice, nesnelce.

‘Ben bir sözcük kullandığımda’ dedi Humpty Dumpty, hakaret içerir bir tonla, ‘o, sadece benim seçtiğim anlama gelir, ne eksik ne de fazla.’

‘Sorum’ dedi Alice, ‘senin sözcükleri çok farklı şeylerin anlamını karşılar hale getirebilip getiremeyeceğin.’

‘Sorum’ diye yanıtladı Humpty Dumpty, ‘kimin efendi olduğudur, hepsi bu.’ (Panitch, 1986: 215).

Atina’da ilk uygulamaları görüldüğünden bu yana demokrasi kavramı, varolan siyasal sistemlerin kurumsal yapısının karşılığı olarak da, olması gereken bir siyasal sistemi işaret etmek için de kullanılagelmiştir. Denilebilir ki, kavrama ilişkin, sınırları belirlenmeden geliştirilecek her yaklaşım, kavramın ideolojik yorumlarının tehdidi altında kalacaktır. Humpty Dumpty’nin açıkça söylediği gibi, “efendi kimse, onun verdiği anlama mahkum olacaktır.”

Bundan kurtulmanın yolu, kavramı tarihselleştirmektir. Bu yapıldığında, kavram üzerine düşünürken aslında iki ayrı

1 *Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisi*’nde Marx, mevcut siyasal toplumun aşılması olanığına bu kavramla işaret eder: “ ‘gerçek demokrasi’de siyasal devlet yitip gidiyor. Siyasal devlet olarak, siyasal anayayı olarak devlet, artık bütün olarak kabul edilmediği anlamında doğrudur bu” (1997: 48).

şeyden söz ettiğimiz farkına varmamız kolaylaşır: ilki, “Atina Demokrasisi, burjuva demokrasisi, sosyalist demokrasi” gibi kullanımlarda ortaya çıkan, somut bir siyasal-toplumsal kurumlaşmayı ifade etmek üzere kullandığımız “demokrasi”; ikincisi, insanlığın “eşitlik” ve “özgürlük” arayışının somut timsalini gerçekleştirecek bir siyasal dizge olarak düşündüğü normatif değer yüklü “demokrasi düşüncesi”. Marx’ın belirttiği gibi, “demokrasi aynı zamanda hem içerik hem de biçimdir” (1997: 46).

Teslim etmek gerekir ki, Marx’ta ve Engels’ta, ikinci anlamında da olsa demokrasi kavramı özel bir vurgu ile kullanılmaz. Fakat bu, kavramın tümüyle terk edildiği anlamına da gelmez. Bottomore’un tespit ettiği üzere, Marx da “daha çok, demokrasinin toplumun tüm üyelerinin topluluk yaşamlarını düzenlemeye eksiksiz katılımı- ilkesiyle demokrasinin burjuvazinin egemen olduğu bir toplumdaki sınırlı, hatta çarpıtılmış biçimi arasında belirgin bir gerilim, bir çelişki görmektedir. Marx’a göre, demokrasi tüm olanaklarını ortaya koymuş olmaktan uzak bir tarihsel fenomendir; daha fazla gelişmesinin başlıca etkeni de işçi sınıfı hareketidir” (Bottomore, 1987: 11).

Burada, Paris Komünü deneyimi üzerinden ileri süreceğimiz tez şudur: Tarihsel materyalizm, somut bir siyasal egemenlik biçimi olarak burjuva demokrasisi ya da başka tür bir sınıflı toplum “demokrasisi”nin siyasal eleştirisini geliştirmekle birlikte; insanlığın “eşitlik” ve “özgürlük” arayışı olarak açığa çıkan “demokrasi düşüncesini” derinleştirir ve onu tarihsel bir olanağa bağlar: devletin sönmelenmesi. Bu anlamda Marksizm, “demokrasi düşüncesi” ile barışıktır.

Şu halde, ikinci anlamında “demokrasi”, herhangi bir döneme özgü ya da herhangi bir toplumsal formasyona ait bir siyasal sistemin adı değildir. Bu anlamı ile demokrasiyi, sadece bir siyasal sistem türü olarak, ya da “siyasal katılma” biçimi olarak düşünmek yanlıştır. Demokrasi, bu ikinci anlamı ile bugün de “düşümüz” olmaya devam etmektedir. *Komünist Manifesto*’nun işaret ettiği gibi: “işçi sınıfının ilk görevi demokrasiyi kazanmaktır” (Marx ve Engels, 1976: 51). Bu anlamında demokrasi ile tarihsel özgürleşme birbirine çevrilebilir, dolayısıyla benzerden öte, aynı kavramlardır.

Yine de şunu vurgulamak gerekir: Demokrasi ikinci anlamı ile insanlar arasında o kadar yer etmiştir ki, “demokratiklik” iddiasının, efendilerin en kolay sığınağı, siyasal sistemleri “meşrulaştıran” en etkili ideoloji olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Marx'ın ilk çalışmalarından Lenin'in *Devlet ve Devrim*'ine kadar izlediğimiz ve bu çalışmanın da sınırlarını oluşturan, tarihsel materyalizmin incelemeleri, ikinci anlamında “demokrasi düşüncesi”nin, sınıf egemenliğinin aracı ya da dolayımı olarak devletin varlığı ile çelişki içinde olduğunu gösterir. Bu da kavramın ikinci anlamı üzerine düşünürken, gözardı edilmemesi gereken bir çelişkiyi açığa çıkarır: “demokrasi” istemi, esasen devletin sönmülmesini gerektirir.

Devlet sönmülense, siyasal bir sistem olarak demokrasiye gerek kalmayacağı ileri sürülebilir. Ama, Marx'ın ima ettiği ve bu yazı içinde teklif edildiği gibi, demokrasi düşüncesi tarihsel “eşitlik” ve “özgürlük” istencinin ifadesi olarak düşünülürse, devletin sönmüldüğü halde, bir toplumsal yaşama biçimi olarak demokrasi kökleşmiş olacaktır.

Bu yazı, Paris Komünü üzerine odaklansa da, esas olarak, Komün deneyimini veri alarak, Marksizmin ikinci anlamında demokrasi düşüncesi ile barışık olduğunu ileri sürmektedir.

Demokrasi Bir Burjuva Düşüncesi mi?

Marksizmde demokrasi sorunu, devlet sorunundan ayrı ele alınamaz. Çulhaoğlu'nun belirttiği gibi, Marx-Engels, devlet ve demokrasi sorununda kristalize olmuş bir kuram oluşturmamış iseler de, bu alan, diğer “üstyapı” alanlarına göre daha fazla gündemlerini işgal etmiştir (Çulhaoğlu, 1997: 185) .

Tarihsel materyalizmde devlet, egemen sınıf bağımlı bir analize tabi tutulur. Bundan kasıt basitçe devlet ile egemen sınıf arasında, egemen sınıfın siyasal/toplumsal/ekonomik egemenliğinin yeniden üretilmesini sağlayan bir ilişki kurulmasıdır. Bu ilişkinin niteliği üzerine Lenin'den beri süregelen kapsamlı kuramsal tartışmalar tarihsel materyalizmin önemli bir başlığını oluşturmuştur. Tartıştığımız sorun bakımından, bu tartışmayı buraya olduğu gibi taşımanın yersiz olacağını düşünüyoruz.²

Bizi ilgilendiren husus, demokrasi düşüncesi ile devlet arasındaki ilişkinin kurulma biçimidir. Burjuva demokrasisi, somut bir siyasal sistemi imler; bu siyasal sistem içinde, bir sınıf, burjuvazi egemen sınıftır. Devlet de bu egemen sınıf çıkarları ile uyumlu bir şekilde işler. Bu işleyiş, bağımlı sınıfların çıkarına değildir; aksine, burjuva demokrasisi altında, “eşitlik” ve “özgürlük” için “demokrasi düşüncesine” yaklaşan halk, ne gerçek anlamda “eşit”, ne de gerçek anlamda “özgür”dür. Burjuva demokrasisi, demokrasinin tarihsel olarak açığa çıkan somut biçimlerinden sa-

² Bu konudaki tartışma, tarihsel materyalizmin yapı/üst-yapı kavramlarının nasıl anlaşılması gerektiği ile yakından ilgilidir. Poulantzas'ın son döneminde yöneldiği “bir sınıf mücadelesi alanı olarak devlet” yaklaşımı dışta tutulacak olursa, altmışlı ve yetmişli yıllarda tartışma “devletin görece özerkliği” sorunu üzerine odaklanmış ve Miliband'ın “araççı devlet” görüşü ile Poulantzas'ın “devletin özgül birliği ve görece özerkliği” kuramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışma, Althusser ile popülerleşen devleti ideolojik aygıtları da içerecek şekilde yeniden düşünmeyi, Gramsci ile de ilişkilendirilerek içermiştir. Fakat tartışmanın tümü, devlet ile egemen sınıf arasında, egemen sınıfın egemenliğinin yeniden üretilmesi esasında bir ilişkinin bulunduğu hakkında ortak bir Marksist görüş oluşturur. Burada hareket noktamız, bu ortak görüştür.

dece biridir.

Lenin’e göre, demokrasi ile azınlığın çoğunluğa boyun eğmesi özdeş şeyler değildir. Demokrasi azınlığın çoğunluğa boyun eğmesini kabul eden, tanıyan bir devlet biçimidir; başka bir deyişle, demokrasi, bir sınıf tarafından başka bir sınıfa, nüfusun bir bölümü tarafından nüfusun başka bir bölümüne karşı, sistemli zor uygulamasını sağlamaya yarayan bir aygıt ve kurumlar toplamıdır. Lenin, “biz” diye yazar,

devletin, yani tüm örgütlenmiş ve sistemli zorun, genel olarak insanlar üzerinde uygulanan her türlü zorun ortadan kalkmasını son erekle olarak alıyoruz. (...) Sosyalizm, evrimi içinde komünizme varacak, ve sonuç olarak, insanlara karşı zora başvurma zorunluluğu, bir insanın başka bir insana, nüfusun bir bölümünün nüfusun öteki bölümüne boyun eğme zorunluluğu büsbütün ortadan kalkacaktır; çünkü insanlar, zor ve boyun eğme olmaksızın, toplum halinde yaşamının yalın koşullarına uymaya alışıyacaklardır (Lenin, 1978:109-110).

Burada kavramın, somut bir tarihsel toplumsal formasyonda edildiği anlam içinde kullanıldığı ve ikinci anlam söz konusu edildiğinde, devletin sönümlenmesi ilkesinin açıklandığı ortada.

Çünkü Lenin, demokrasiyi ikinci anlamında da kullanır ve hatta sahiplenir. Lenin’e göre demokrasi, işçi sınıfı için, kurtuluşu yolunda kapitalistlere karşı yürüttüğü savaşımında çok büyük bir önem taşır. Ama demokrasi hiç de ötesine geçilemeyecek bir sınır değildir; feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden komünizme giden yoldaki aşamalardan biridir (Lenin, 1992a: 69).

Lenin’e göre burjuva demokrasisinin yurttaşları hukuken de olsa eşitlemesinin önemi gözardı edilmemelidir. Proletaryanın eşitlik uğruna savaşımının ve bir slogan olarak eşitliğin büyük önemi, eğer onu sınıfların ortadan kaldırılması anlamında doğru yorumlarsak açık seçik ortaya çıkacaktır. Ama burjuva demokrasisi yalnızca biçimsel eşitlik demektir. Ve eşitlik, üretim araçlarının sahipliği yönünden toplumun bütün üyeleri için gerçekleşir gerçekleşmez, yani emeğin eşitliği sağlanır sağlanmaz, insanlık kaçınılmaz olarak, biçimsel eşitlikten gerçek eşitliğe, yani “herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre” kuralının işlerliğine kadar götürülmesi sorunuyla karşı karşıya gelecektir (Lenin, 1992a: 69).

Lenin, elbette, demokrasiyi ilk anlamında, bir devlet biçimi, devletin çeşitlerinden biri olarak da değerlendirir. Bu anlamda demokrasi, her devlet gibi, bir yandan kişilere karşı, zorun, örgütlenmiş, sistemli olarak kullanımını temsil eder; ama öte yan-

dan, yurttaşların eşitliğinin biçimsel olarak kabul edilmesi, herkesin devletin yapısını belirlemede ve onu yönetmede eşit hakka sahip olması da demektir. Bu da demokrasinin gelişmesinin belirli bir aşamasında önce kapitalizme karşı devrimci bir savaşım vermekte olan sınıfı -proletaryayı- birbirine kaynaştırır, ve burjuvaziyi hatta cumhuriyetçi burjuvaziyi, devlet makinesini, sürekli orduyu, polisi ve bürokrasiyi ezmek, paramparça etmek ve yer-yüzünden silmek ve bunların yerine daha demokratik bir devlet makinesini, halkın tümünü kapsayan bir milis oluşturma yolundaki silahlı işçilerin devleti biçiminde de olsa bir devlet makinesini koymak olgusuyla sonuçlanır (1992a: 69).

Lenin, tam bu noktada şöyle yazar:

Burada nicelik niteliğe dönüşmektedir: demokrasinin böyle bir derecesi, burjuva toplumun sınırlarının aşılması ve sosyalist yeniden örgütlenmesinin başlangıcı demektir. Gerçekten herkes devlet yönetiminde yer alsın kapitalizm yerinde kalamaz. (...) Demokrasi ne denli eksiksiz hale gelirse, onun gereksiz olma anı o denli yaklaşır. Silahlı işçilerden oluşan ve sözcüğün asıl anlamında artık bir devlet olmaktan çıkan devlet ne denli demokratik olursa, her türlü devlet biçimi sönmeye o denli çabuk başlar (Lenin, 1992a: 69).

Lenin'den yaptığımız bu uzun özet ve alıntı, Marksizm'in en devrimci yorumunun dahi, demokrasi düşüncesine sahip çıktığını göstermek içindir. Bu alıntıdaki kimi görüşler tartışılabilir ama kanımızca da, demokrasi ne denli eksiksiz hale gelirse, onun gereksiz olma anı o denli yaklaşır.

Devletin sönümlenmesi fikri Marksizm'de başattır. Engels'in vurgusu ile, sönümlenme bir süreçtir; "devlet ilga edilmez, sönümlenir" (Bobbio, 1993: 116). Burada şunu söyleyebiliriz, ikinci anlamında, yani "eşitlik" ve "özgürlük" istencine bağlanan demokrasi düşüncesi olarak demokrasinin nihai ufkı ve utkusu, Marksizm'e göre, devletin sönümlenmesidir. Ancak bu, geçiş süreci sonrasına bırakılır. Geçiş süreci, hem devletin sönümlenmeye başlayacağı sosyalist bir toplum evresine (sosyalist demokrasiye) geçiş, hem de sosyalizmden komünizme (devletin sönümlenmesine) geçiş olarak kavranmalıdır. Bütün bu süreçte, demokrasi, devletin – aynı anlama gelmek üzere siyasetin ve bizzat demokrasinin kendisinin de- aşılacağı bir evreye kadar, ki bu evre komünizmdir, derinleştirilmek durumundadır.

Geçiş sorunu, Lenin'in *Devlet ve Devrim* adlı yapıtının temel sorunlarından biridir. Lenin, burada, Marx ve Engels'in devlete

ilişkin açıklamalarını sosyalizme geçiş problematiğine bağlar ve sosyalizme geçişte toplumsal devrimi “siyasal devrim”in önceliğine değinir: “Devrimci hareketin başlıca hedefi Devlet İktidarıdır ve her sosyalist devrimin gerekli önkoşulu, burjuva devlet örgütünün yıkılmasıdır” (Poulantzas, 1990: 14).

Lenin *Devlet ve Devrim*’de (1992a: 80) şöyle der:

Marx’ın devlet teorisinin özü, yalnızca tek bir sınıfın diktatörlüğünün yalnızca genel olarak her sınıflı toplum için değil, sadece burjuvaziye alaşağı etmiş bulunan proletarya için değil, aynı zamanda, kapitalizmi ‘sınıfsız toplumdan’, komünizmden ayıran tüm tarihsel dönem için de gerekli olduğunu kavrayanlar tarafından öğrenilmiştir. Burjuva devletleri biçim olarak çok değişiktir, ama özde aynıdırlar: biçimleri ne olursa olsun bütün bu devletler, son tahlilde kaçınılmaz olarak burjuva diktatörlüğüdürler.

Açık ki, buradaki problematik “geçiş sorunlarına” bağlanmış, “proletarya diktatörlüğüne” odaklanmıştır. *Devlet ve Devrim*’de burjuva devletin genel olarak yukarıdaki gibi bir Marksist analizi ile yetinilmiş, bu “devlet aygıtı”nın ne tür bir devlet aygıtı ile değiştirileceği sorusu temel soru haline dönüşmüştür.

Lenin’in eserinden modern (kapitalist) devlete ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir: Lenin, öncelikle devleti bir “aygıt” olarak düşünür. Bu, devlet analizlerinde asla gözardı edilmemesi gereken bir somut durumdur. Modern devlet, devasa bir aygıttır. İkinci olarak, Lenin, modern devleti, toplumsal ilişkiler içinde genel olarak burjuva sınıfının egemenliğini sürdüren (yeniden üreten) bir aygıt olarak betimler. Üçüncü olarak da, toplumsal devrimin ancak bu aygıtın “parçalanması” ile yolunun açılacağını düşünür. Bu temel tezlerin hiçbiri modern devletin toplumsal bütünsel bir çerçeve olarak daha geniş analizini engellemez.

Lenin’in *Devlet ve Devrim*’de dile getirdiği burjuva demokratik cumhuriyete ilişkin “Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin olanaklı olan en iyi politik biçimidir; çünkü sermaye, demokratik cumhuriyeti (...) ele geçirdikten sonra, iktidarını öyle sağlam, öyle güvenli bir biçimde kurar ki, burjuva demokratik cumhuriyetindeki hiçbir kişi, kurum ya da parti değişikliği, onu sarsamaz” (1978: 24) şeklindeki sözleri ve *Devlet ve Devrim*’in bu alıntının yapıldığı bölümünde dile getirilen Engels’in analizleri, Bob Jessop tarafından, devletin kurumsal bir tanımlanması ile birlikte ele alınması durumunda en verimli yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (bkz. Yılmaz, 2002: 25). Jessop’un varsayımı, bu yakla-

şımın örneğin *Komünist Manifesto*'daki yaklaşımdan farklı olduğudur. Çalışmanın başından beri göstermeye çalıştığımız üzere, devletin siyasal bir egemenlik aracı olarak değerlendirilmesi ya da buna bir kurumlar analizinin eklenmesi, temelde Marksist tezi değiştirmez. Çünkü Marksist tez, Marx ve Engels'te de, basitçe, devleti bir sınıf-özenin elindeki zor aygıtı ya da yönetici aygıt olarak indirgememektedir. Dolayısıyla, Marx, Engels ve Lenin'in devleti sınıf egemenliğinin aracı olarak tanımlarken, kastettikleri, devletin egemen sınıfın egemenliğinin yeniden üretimine katıldığıdır. Lenin'in aktardığımız pasajın önemi, bu tezi tekrar etmesinde değil, daha sonra Gramsci ve Althusser tarafından da geliştirileceği üzere, devletin sermaye sınıfının egemenliğini yeniden üretirken bağımlı sınıfların rızasını ürettiğine de işaret etmesidir.

Burada tartıştığımız sorun bakımından, devletin bir aygıt olarak düşünülmesinin önemi şudur: "Eşitlik" ve "özgürlük" ilkesi ile kurulacak olan geleceğin toplumu bu aygıtı ne yapacaktır? Cevap da açıktır: paramparça edecektir.

Paramparça edilecek olan aygıt da basitçe burjuva devletidir, burjuva devleti bir burjuva demokrasisi bile olsa bu değişmez. Elbette, "demokratik bir burjuvazi olabilir, burjuva bir demokrasi olabilir: bunu yadsımak için, ekonomi politikte olduğu gibi, tarihte de kara bir bilgisizlikte olmak gerekir" (Lenin, 1992a: 69).

Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta, işçi hareketinin tarihsel olarak taşıdığı demokratik niteliktir. Tarihsel materyalizmin devrimci yorumuna göre, kapitalizmi aşacak devrimci dinamik ve öncü toplumsal güç işçi sınıfıdır. Dolayısıyla bu sınıfın tarihsel hareketinin sonucu olarak düşünülen sosyalizm, onun tarihsel eğilim ve değerlerinden de beslenecektir. Marksizm'in siyasal eylemi işçi hareketinin üzerine kurması, onun demokrasi düşüncesi ile barışık olduğunun en önemli kanıtlarından biridir.

Touraine'nin bile kabul ettiği üzere, "sosyalist ideoloji (işçi hareketi değil) emekçi sınıfın demokrasi-karşıtı diktatörlükler kurmasına katkıda bulunduysa da, demokrasiye sağlam temellerini oluşturan işçi hareketleriydi" (1997: 75). Burada yazarın liberal önyargılarını görmezden gelirse yapılan tespit, tarihsel bir gerçeğe işaret eder. Liberal önyargı betimlemesini kullanmamızın nedeni yazarın da yaptığı şu itiraftır: "Lenin'in demokrasi eğilimini gözardı edemeyiz" (Touraine, 1997: 240).

Demokrasinin Derinleştirilmesi

Sorun, demokrasinin tarihsel biçimleri ile derinleşmiş biçimi arasında yaptığımız ayırmada, tarihsel biçimlerin ortaya çıkardığı bazı kurumsal uygulamaların değeridir.

Atina'dan beri, demokrasiyi bağımlı sınıflar için anlamlı kılan şey, onların iktidarın sahibi olması için yaratılmış kurumsal geleneklerin tümünü ifade etmesinden doğmaktadır. Elbette burada demokrasiden anlaşılması gereken, “halkın bir tür doğrudan yönetiminin olduğu” bir rejimdir. Burjuva siyaset kuramcıları ve genel olarak burjuva ideolojisi ise, demokrasiyi sadece “siyasal önderlerin seçilmesi için bir araç” olarak düşünür (Bottomore, 1997: 13).

Bu yüzden “burjuva cumhuriyetin içeriğini, kesinlikle burjuvazinin çıkarları, onun sınıf egemenliğinin ve sınıf sömürsünün maddi koşulları oluşturmaktadır” (Marx, 1979: 72).

Heller, demokrasinin biçimsel bir yorumunu esas alarak, bunun değerinin teslim edilmesi gerektiği yargısındadır. Buna göre, tarihsel olarak liberal demokrasi olarak nitelediğimiz kurumsallaşmalar içinde varolan mekanizmalar -temsil, temel haklara saygı (iktidarın sınırlanması), çoğulculuk, kolektif özgürlükler vb.- “öz” değil “biçim”dir ve bu yüzden de demokrasi kapitalizmle olduğu gibi sosyalizmle de uyuşabilir. Buna genel olarak itiraz edilebileceğini sanmıyoruz. Ancak Heller, devamla, “biçimsel demokrasiyi, tözsel demokrasi denilen demokrasi ile değiştirmek ve böylece toplum ve devleti bütünleştirici bir şekilde yeniden birleştirmek isteyenlerin tümü, aslında demokrasiden vazgeçmektedirler” (1993: 149) dediğinde, buna katılmamız mümkün değildir.

Zira, demokrasi, elbette, “eşitlik ve özgürlük yolunda atılmış bir kurumsal adım” olarak “biçimdir” ama aynı zamanda daha fazla bir şeydir: tam olarak gerçekleştiğinde -Lenin’in belirttiği gibi- demokrasinin bizzat kendisini ortadan kaldıracak bir talep, siyasal sisteme doğrudan katılım yoluyla siyasal sistemin ilgası isteğidir. Bu bakımdan Rosa Luxemburg haklıdır; burjuva yurttaş özgürlükleri yoktur, sadece yurttaş özgürlükleri vardır (Akt. Heller, 1993). Çünkü, biçimsel demokrasinin, burjuva devlet aygıtının parçalanması sonrasında, sosyalist bir demokrasinin de içermesi gereken kimi kurumsal -geri çağırma ilkesi gibi- gelenekler içerdiği söylenebilir. Biçimsel demokrasinin ilkeleri, toplumsal ilişkilerimizin yürütülüşünde, çelişkilerimizin çözümünde düzenleyici rol oynarlar, ama toplumsal hedeflerimizin içeriğine bir

kısıtlama getirmezler (Heller, 1993: 149). Ama bu, ancak *belli bir* soyutlama düzeyinde böyledir ve Heller'in haklı olduğu anlamına gelmez. Aksine bu gelenekler demokrasinin tarihsel biçimleri içinde gerçekte farklılaşırlar. Marx'ın da vurguladığı gibi, "krallık ancak biçim olabilir, ama içeriği bozar" (1997: 46). Demokrasi içerikse, tarihsel biçimler tarafından bozulabilir.

Aşağıda kısaca inceleyeceğimiz Komün'deki temsil ile liberal demokratik temsil birbirinden çok farklı kurumsal biçimlerdir; ancak, *belli bir* soyutlama düzeyinde her ikisinde de mekanizma temsildir. Demokrasinin bir biçim olarak tarihötesileştirilmesi, oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Kurumların yalın (değer yüksüz, nötr) olduğu varsayımına dayanır ki, bu varsayım temelsiz görünmektedir. Siyasal kurumlar, ait oldukları toplumsal formasyonun ürünüdürler. Geri çağırma örneğini ele alalım. Burjuva demokrasisi, bir sınıf egemenliği biçimi olduğundan temsili niteliği salt bir biçim değil, sınıf egemenliğinin kuruluş araçlarından biridir. Rousseau'nun emredici vekaletinin liberal demokrasi savunucularınca eleştirisi, temsili niteliğin içeriğini anlamamızı kolaylaştırır. Burjuvazi egemen sınıf olarak kalacaksa temsil edilen bir burjuva tarihsel kategori, "ulus"tur; tek tek insanların temsil edildiği ve onların seçtiklerini geri çağırabilecekleri "düşünülemez". Lenin'in vurguladığı gibi, tüm insanlar yönetime katılsa o zaman burjuva siyasal egemenliği de ortadan kalkar (1992a).

Heller'in biçimlerin yalın olduğunu ileri sürmesinin asıl nedeni, devletin sönmülmesi düşüncesine karşı çıkmasıdır. Avrokomünizm ve sosyal demokrasi, siyasal devrim fikrinden uzaklaştıklarında, devletin sınıflar karşısında nötr olduğu tezine yönelmişlerdi (Panitch, 1986: 27 vd.). Bu yüzden, devletin temsili mekanizmalar içinde fethedilebileceğine dair bir siyasal stratejiye bağlandılar (Bu tezin kararlı bir savunusu için bkz. Hodgson, 1988). Bunun teorisi de siyasal pratiği takip etti.

Heller'e göre de (1993: 156), komünist ütopyanın "devletin sönmülmesi" aşırı yorumu terk edilmeli ve "demokratik bir devlet" in olanakları araştırılmalıdır. Heller'in yaklaşımının altında yatan temel tez, reel sosyalizm eleştirisinden çıkıyor. Buna göre, üretken mülkiyetin devletin elinde olması yoluyla, kapitalist özel mülkiyetin doğurduğu adaletsizliğin ve özgürlüksüzlüğün, geçici ya da kalıcı olarak kabul edilmesi bu geleneğin kapitalizmi eleştirisindeki en büyük kusurdur (Akt. Keane, 1993: 40). Heller'in önerdiği mülkiyet rejimi ile bu sorunun tamamen açılacağı-

nı düşünmesi pek yerinde görünmüyor. Zira, burjuva devlet aygıtının paramparça edilmesinin yanı sıra, üretken mülkiyet üzerinde işçi denetimi ve yönetimi yoluyla mülkiyetin toplumsallaştırılması ve kapitalist pazarın ilgası üzerine yükselecek sosyalizmde esasen yeni bir “mülk edinme” tarzı zaten oluşturulur. Buna göre, demokratik merkezi planlama ile üretimin yönetimi ve üretilmiş değerlerin dağıtımı soyut bir “devlet aklı”nın değil, özyönetim birimlerinin “kolektif aklı”nın denetimine bırakılmaktadır. Bu fiilen yurttaşların mülksüzleştirilip soyut “kamu”, somut “bürokrat” olan devletin mülk sahibi kılınması değil, fiilen herkesin mülk sahibi kılınması (kullanım ve denetim hakkının özyönetim birimleri esasında yurttaşlarda olması) anlamına gelir. Manifesto’nun dediği gibi; “komünizm, hiç kimseyi toplum ürünlerini mülk edinme imkanından yoksun bırakmaz; o ancak, o kimseyi, böyle bir mülk edinme aracılığıyla başkalarının çalışmasına egemen olma imkanından yoksun bırakır”(Marx-Engels, 1976: 43-44).

İşte tam burada Komün, 1871 Paris’inden bize yol göstermektedir: “Komün, büyük bir yığının emeğini birkaç kişinin zenginliği durumuna getiren bu sınıf mülkiyetini kaldırmak istiyordu. Mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesini amaçlıyordu. Üretim araçlarını, bugün özsel olarak emeğin köleleştirme ve sömürü araçları olan toprağı ve sermayeyi, özgür ve ortaklaşa bir çalışmanın aletleri durumuna dönüştürerek, bireysel mülkiyeti bir gerçeklik yapmak istiyordu. Ama komünizmdir bu, o ‘olanaksız’ komünizm!”(Marx, 1991: 62).

Paris Komünü

Kurucuların ve devrim öncesi Lenin’in Marksizm’inde devletin sönmelenmesi düşüncesinin ve devletin sönmelenmesi süreci olarak demokrasinin derinleştirilmesi perspektifinin esinlendiği en önemli tarihsel deneyim Paris Komünüdür.

Fransa-Prusya savaşında Fransa’nın bozguna uğramasının ardından Fransız hükümeti, Paris Ulusal Muhafızları’nın toplarının halkın eline geçmesini önlemek üzere birlikler göndermeyi deneyince, askerler yuhlayan kalabalığın üzerine ateş etmeyi reddederek, silahlarını subaylarına çevirdiler. Paris Komünü, böylece, Mart’ın onsekizinde başladı.

Komün, Fransa-Prusya Savaşı sonucu hoşnutsuzlaşan ve yaşama koşulları kötüleşen esas olarak Fransız işçi sınıfı ve başlıklarının ayaklanmasından kaynaklanır. Geçici bir merkezi hü-

kümet (Ulusal Muhafız Komitesi) oluşturulur ve bu merkezi hükümet seçime giderek kısa sürede yetkilerini Komün'e bırakır. Komün meclisinin çoğunluğu işçilerden oluşmuyor idiyse de, Birinci Enternasyonal'e (Uluslararası Emekçiler Derneği) üye işçiler Komün'de en ön safta çarpıştılar.

Ve Paris'li işçiler toplara el koymakla yetinmediler: "Komün, Fransız toplumunun tüm sağlıklı öğelerinin gerçek temsilcisi, ve dolayısıyla gerçek ulusal hükümet olduğu kadar, aynı zamanda bir işçi hükümeti, ve böylece, kurtuluşunun gözüpek bir savunucusu niteliği ile, sözcüğün gerçek anlamında uluslararası bir hükümet idi de" (Marx, 1991: 65).

Marksist yazında genel kabul gördüğü üzere Komün, tarihteki ilk işçi hükümetidir. Sadece 71 gün ayakta kalmayı başarsa da bu hükümet, daha sonraki işçi hareketlerinin stratejik ve programatik inşasında temel bir yol göstericisi olmuştur. Lenin, Ekim Devriminin Komün'ün açtığı yoldan yürüdüğünü özellikle vurgular (Lenin, 1992b). Komün'ün siyasi bileşimi Blanquici çoğunluk ve Proudhoncu azınlıktan oluşuyordu. Engels, bu iki grubun Komün içindeki tutumunu daha sonra eleştirmiştir (1991: 16). Ancak, gerek Komün günlerinde gerek sonrasında, Marx'ın da kullandığı imgelerle, Komün'ü gelecek toplumun işaret fişeği olarak nitelemiştir.

Peki Komün ne yapmıştı? Yukarıda, tarihsel olarak bir özgürleşme perspektifi olarak demokrasi düşüncesinin, kurumsal ilkeleri dışlanmadan, bizzat siyasetin ilgasını, daha açık söylersek devletin sönmölenmesini işaret ettiğini belirtmiştik. Komün'ün verdiği ders budur: İşçi hareketi, devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemez (Marx, 1991: 54; Lenin, 1978; Lenin, 1992b).

Bu o kadar öyledir ki, devlet, "muzaffer proletaryanın sınıf egemenliği savaşımında kalıt olarak aldığı ve tıpkı Komün'ün yaptığı gibi, en zararlı yönlerini hemen budamaya başlaması gereken bir kötülüktür; ta ki yeni ve özgür toplumsal koşullar içinde yetişen bir kuşağın, bütün bu devlet hürdasından kurtulacak bir duruma gelebilmesine kadar" (Engels, 1991: 20). Lenin, kurucuların yoruma yer bırakmayan bu açık görüşünü *Devlet ve Devrim*'de tümüyle izler (1978).

Bu ders, biçimsel olarak nasıl somutlanacaktır?

Komün'ün yaptığı ilk iş, kendisini ortaya çıkaran koşulları anlamlandırması ile doğrudan ilgiliydi. Komün, ordudan kurtulduğu ve onun yerine çoğunluğu işçiler tarafından oluşturulan bir

Ulusal Muhafızı geçirmiş bulunduğu için direnebiliyordu. Bu yüzden Komün sürekli ordunun kaldırılması kararını aldı ve yerine silahlı halkı geçirdi (Marx, 1991: 57).

Devamla, Komün, manevi baskı aleti olan “rahiplerin iktidarı”nı kaldırmaya girişti ve varlıklı kurumlar oluşturan tüm kiliselerin dağıtılıp mülksüzleştirilmeleri kararlaştırıldı (Marx, 1991: 58). Adalet teşkilatı da, profesyonellerin elinden alınarak diğer kamu görevlileri gibi yargıç ve hakemler de seçimle belirlenmeye başladı.

Komün, liberal temsili demokrasilerden doğrudan demokrasiye yaklaşan uygulamaları ile ayrılır. Bazı Marksistler, doğrudan demokrasiyi, tarihsel olarak Atina ile karikatürize etme eğilimi gösterirler. Halbuki, sorun bütün yurttaşların agorada toplanması değil, bütün kamusal işlerin yurttaş denetimine açılması ve temsil ilişkisinin emredici vekalet ve geri çağırma demokratik ilkeleri üzerinde yükselmesidir. Böylece Komün’de bütün yurttaşlar, kendi adlarına özgürce karar verme, kendileri için anlamlı seçenekler üretme, istemlerini, gereksinimlerini ve eylemlerini bu kararlar ve seçenekler doğrultusunda düzenleme olanağına ilk kez gerçekten kavuşmuştur. Tüm yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesi, gerektiğinde aynı anda ve zamanda görevden alınabilmeleri, kendilerini seçen seçmenlere karşı sorumlu olmaları herkesin yönetime katılmasının kurumsal koşullarının gerçekleşmesini sağlamıştır (Aksoy, 1992: 160).

Komün’ün yaptığı önemli işlerden biri de, egemen sermaye sınıfı dışında kalan işçi sınıfı harici halk tabakalarını da özellikle mülkiyet üzerinde aldığı tedbirlerle kazanmaya yönelmiş olmasıdır. Sovyet Demokrasisi de Kasım 1917’de aynı temel ilkeler üzerinde yükselmiş, daha sonra tarihsel koşullar içinde farklı biçimlenmiştir. Sovyet Demokrasisi, kurulurken köylülüğü ve küçük burjuvaziye de kazanmaya, en azından tarafsızlaştırmaya yönelmiştir. Komünün, bu konuda oldukça başarılı kararlar aldığı görülür.

Komün’ün mülkiyet üzerinde aldığı tedbirlerin tümüyle sosyalist bir nitelik taşımadığı, daha sonra Engels ve Lenin tarafından vurgulanmıştır (Engels, 1991; Lenin, 1992b). Özellikle Fransız Ulusal Bankası’na el koymakta zaaf göstermesi bunun en önemli delili olarak gösterilir.

Komün’ün bu konuda aldığı en önemli karar, Lenin’in *Komün Dersleri*’nde (1992b) andığı, Bismarck ordularının taarruzu karşısında Paris’i terk ederek kaçan sahipleri tarafından kapatıl-

miş ya da tatil edilmiş bütün işyerlerini ve fabrikaları, üretime yeniden başlamak üzere, işçi birliklerine (kooperatiflere) devreden ünlü kararnamedir. Paris Merkez Komitesi tarafından 16 Nisan 1871 tarihli bu kararname ile, terk edilmiş atölyelerin bir dökümünün yapılması, bu atölyelerin işçi birlikleri tarafından işletilmesi koşullarının belirlenmesi, işçi kooperatiflerinin tüzük tasarılarının hazırlanması öngörülmüştür (Işıklı, 1983: 52).

Komün'ün kooperatif mülkiyet yoluyla işletmeler üzerindeki özel mülkiyeti kamusallaştırmaya yöneldiği söylenebilir. Komün'ün özel mülkiyetin kaldırılmasına ilişkin bir ilke kararı ya da bir programı yoktur ama, toplumsal varoluş üzerinde engelleyici bir tek el biçiminde somutlaştığı anda ve noktada bu hakkın geçerliliğini yok saymıştır (Cangızbay, 1987: 70). Kira ödemelerini ertelemiş, evsiz kalanların evlerine dönmelerini ve ev edinmelerini sağlayacak önlemler almıştır. Devlet gereçleri için kooperatiflere öncelik tanımış, fırın işçilerinin gece çalışmasını kaldırmış, patronal ceza sistemini yasaklamış, asgari ücret güvencesi getirmiş, ücretleri eşitlemiş, iş bulma büroları örgütlemiştir. Terk edilmiş ve çalışmayan fabrikalar, işçi kooperatiflerine (devredilmez kolektif sermayeli şirketler yoluyla işçilere) devredilmiştir. Sadece işçilere devredilmekle yetinilmemiş, işletmenin yönetimi tüm işçilerin katılımı ile oluşan fabrika komitelerine bırakılmıştır (Cangızbay, 1987; Pioro, 1992).

Komün'ün özel mülkiyet üzerindeki tedbirleri açıkça, soyut kamu mülkiyeti fikrinin, işletmelerin yönetiminin ve denetiminin fabrika/işyeri komite/konseylerinde olması güvencesinde olursa, anti-demokratik olmayan bir "gerçekleşmesinin" mümkün olduğunu göstermiştir. Kamu mülkiyeti, sosyalizmdeki mülkiyet biçimidir ve işçi yönetimi ve denetimi onun demokratik gerçekleşmesinin güvencesidir. Marx, bunu şöyle betimler: "Komünal kuruluş, o güne kadar toplumun sırtından geçinen ve onun özgür hareketini kötürümleştiren asalak devlet tarafından emilen tüm güçleri toplumsal göreve geri verecekti" (1991: 60). Açık ki, bu betimleme, kamu mülkiyetinin devasa bir nitelik kazanabilecek "sosyalist" devlet aygıtının mülkiyeti anlamına gelmediğini de işaret eder.

Komün, ilk işçi hükümeti olarak, burjuva devlet aygıtının parçalanmasının demokrasinin derinleştirilmesi yoluyla olacağını göstermiştir. Demokrasinin derinleşmesi, biçimsel demokrasinin kurumlarının doğrudan demokrasi kurumları yönünde dönüştürülmesini, işçi denetimi ve yönetiminin oluşturulması amacı ile

birlikte kapsar. Kömün'ün tedbirleri incelendiğinde, bunların öncelikle demokratik nitelik taşıdığı görülür. Demokratik nitelik ilk olarak, devlet aygıtının (sürekli ordu, polis, mahkemeler, milli temsile dayanan parlamento) paramparça edilmesinden; ikinci olarak da, bunların yerine halkın doğrudan katılımı esas alan (silahlı halk milisleri, halk mahkemeleri, seçenlerin geri çağırabilmesi esasına dayanan yürütme ve yasama aracı olarak komün) yeni demokratik biçimlerin geçirilmesinden kaynaklanır.

Draper'in belirttiği gibi, demokrasi soruna Marx'ın teorisinden çıkan karakteristik yanıt, Marx'ın *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* (1997) adlı yapıtında yer alır; Burada Marx, *gerçek demokrasinin* yeni bir -sosyalist- sosyal içerik ve daha sonra Paris Komünü analizinden çıkarsadığı biçimde, devletin de doğrudan demokratik biçimlerle kuşatılmış yeni bir sosyal ilişkiye dönüşümünü gereksindiğini belirtir (Draper'den Akt. Panitch, 1986: 218).

Bir Başka Ders

Burada tartıştığımız sorun bakımından, ikincil sayılabilecek ise de, Komün deneyimi, siyasal işçi hareketinin ilk hükümeti olmasından kaynaklanan başka bazı dersler de içerir. Bu derslerden biri, işçi sınıfının siyasal bir organizasyona ihtiyaç duyduğudur. Modern işçi sınıfı partileri bu ders üzerine kurulmuş ve kendilerini geliştirmişlerdir.

Gerçi, Komün'ün de “parti”siz bir girişim olduğu ileri sürülemez. Marx, özellikle Kugelmann'a yazdığı mektupta Komün'ü Birinci Enternasyonal'in en önemli siyasî eylemi diye sahiplenir ve açıkça şöyle yazar: “Her ne olursa olsun, Paris Ayaklanması, hatta eski toplumun kurtları, domuzları ve köpekleri tarafından boyun eğdirilecek olsa bile, partimizin Paris Haziran ayaklanmasından sonra en önemli başarısıdır.” (1991: 146) Birçok yorumcu, burada parti ile kast edilenin bizzat işçi sınıfının kendisi olduğu kanaatindedir. Fakat, Marx'ın siyasal yazıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, parti, elbette öncelikle kendiliğinden olsa da işçi sınıfının siyasal hareketi, Enternasyonal'den sonra ise, Enternasyonal artı işçi sınıfının siyasal hareketidir.

Marx, Komün'ü kişisel olarak da üstlenir. Eduard Spenser Beesly'ye yazdığı mektup bunun önemli bir kanıtıdır. Mektupta, kendisini yeterince dinlemediğinden yakınır, Komün'cülerin. Fakat bu dinlememe “savaş planına” ilişkindir, uygulamalara ilişkin değil. (Marx, 1991: 151) Nitekim *Fransa'da İç Savaş* metni bir

bütün olarak Marx'ın harekete duyduğu sempatiyi açıkça göstermekte ve özellikle dünya basını karşısında takındığı Komün'cü tutum, onun gerçekten de Komün'ü geleceğin sosyalist toplumunun temeli saydığını ayrıca kanıtlamaktadır.

Bu bakımdan, daha sonra, sınıf ile parti arasında Komün deneyimine dayanarak çıkarılan, sınıfı ikame eden öncü parti fikrinin Marx'a rağmen belirdiğini ortaya koymaktan kaçınmamak gerekir. Sınıfın partiye ihtiyaç duyduğu, evet, Komün'den çıkan bir derstir; fakat, partinin "sınıf" olduğu ya da sınıfı bir "bütün" olarak temsil ettiği/edebileceği varsayımının, burjuva temsil ve örgüt fikrinin sınıf mücadelelerinin çetinliği içinde, kısmen de zorunlu olarak, işçi hareketinin ve sosyalist hareketin içine sızması olduğu söylenebilir. Komün ve daha sonra açığa çıkan deneyler, gerçekte sınıfın siyasal devrimin öngününde kendi kendini ve bütün toplumu yönetebilecek bir siyasal kapasiteye ulaştığını/ulaşabildiğini açıkça kanıtlamıştır.

Rosen'in, iç savaş koşullarında 1919'daki sekizinci kongrede Lenin'in yaptığı tekliften aktardığı şu pasaj işçi sınıfının geçiş sürecindeki siyasal kapasitesini (hegemonyacı bir sınıf olarak gücünü) işaret etmesi bakımından anlamlıdır: "Burjuvaziyi haklarından yoksun bırakmak sorununu, hiç de mutlak bir noktadan bakarak değerlendirmiyoruz, çünkü teorik olarak çok mümkündür ki, burjuvaziyi haklarından yoksun bırakmadan da, proletarya diktatörlüğü her adımda burjuvaziyi bastırabilir" (Lenin'den akt. Rosen, 1992: 184).

Komün'ün İzinde

Sonuç olarak, ikinci anlamında demokrasinin bir burjuva düşüncesi olduğu biçimindeki yaklaşımın Marksizm'e bütünüyle mal edilemeyeceği, aksine, demokrasi düşüncesinin Marksizm'e içkin olduğunun, demokrasinin şu ya da bu toplumsal formasyonda edindiği somut kurumsallaşmaların, somut bir sınıfın egemenliğine tekabül ettiği gerçeği unutulmadan kabul edilmesinin daha doğru olacağı ileri sürülebilir.

Komünün önemi de buradadır. Komün, Marx'ın belirttiği gibi, cumhuriyete gerçekten demokratik temeller sağlıyordu. Ama Komün'ün gerçek gizemini oluşturan şey, "onun her şeyden önce bir işçi sınıfı hükümeti, üreticiler sınıfının sahiplenilen sınıfına karşı yürüttüğü savaşımın bir sonucu, ensonu bulunan ve Emek'in iktisadi kurtuluşunun gerçekleşme olanağını sağlayan siyasal biçim alması" idi (1991: 61).

Marx'ın şu vurgusuna özellikle değer vermek gerekir: “Emek bir kez kurtulunca her insan bir emekçi durumuna gelir ve üretken çalışma, bir sınıfın öz niteliği olmaktan çıkar”(1991: 61). Bu açıkça, daha sonra proletarya diktatörlüğünün bir demokratik siyasal biçim değil de, işçi sınıfı temsilcilerinin ezen sınıflara karşı baskıcı iktidarı, üstelik *devlet aygıtını* kullanan bir iktidar olarak fiilileşmesinin, maddi bir toplumsal koşul taşımadığını gösterir. Keza, Engels, “diktatörlük” eleştirilerine şöyle gürleyecektir: “*Paris Komünü'ne bakınız: o bir proletarya diktatörlüğüydü*”. Ne demokratik bir “diktatörlük!” İşçilerin sonuna kadar bağlı kaldığı (Lenin, 1992a: 59) bir gerçek demokrasi olarak Komün, elbette, Marx'ın edebi sözleri ile, “Thiers'in yanına, Versailles'e kırış kıran sömürücüler” için bir diktatörlük. Bütün Komün gözlemcilerinin belirttiği gibi, suçu ortadan kaldıran bir diktatörlük; suçlular şehri Paris'i özgürlük şehri yapan (Marx, 1991) bir diktatörlük! Proletarya diktatörlüğü, basitçe budur.

Komün deneyiminin bize öğrettiği önemli iki şey var: ilki, toplumsal özyönetim (demokrasinin derinleştirilmesi) düşünce-sinin işçi hareketi ile doğrudan bağlı olduğu, ikincisi, işçi sınıfı hareketinin vazgeçilmez bir tarihsel demokratikleşme perspektifi ile karakterize olduğudur. Bu ikincisini, sosyalist harekette daha sonra beliren aşama (devrimin demokratik ve sosyalist aşaması) tartışmalarından bağımsız düşünmek gerekir. Yani, uluslararası sosyalist hareketin daha sonraları edindiği aşamacı program anlayışı ve buna temel teşkil eden, devrimin demokratik görevlerinin burjuva karakterine ilişkin tez, kelimenin bütün olumsuz anlamlarında bir önyargıdır. İşçi sınıfı hareketinin yöneldiği devrimin demokratik aşaması yoktur; bu devrim, zaten ve her koşulda (burjuva demokrasisinin sınırlarına sığmayacak) demokratik görevleri içerir. Çünkü, demokrasi düşüncesi aşamacıların ya da eleştiricilerinin iddia ettiği gibi, liberallerin piyasacı ufkı ile sınırlı değildir; demokrasi düşüncesi, devletin sönümlenmesi fikri ile birleşir. Devletin sönümlenmesi, işçi hareketinin temel hedeflerindendir.

Bütün yazı boyunca göstermeye çalıştığımız üzere, Marx, siyasal anayapının *temelinin* insanlararası ilişkiler olduğunu belirttikten sonra, demokrasinin bu yüzden *içerik* olduğunu vurgular ve şöyle der: “İnsanın varoluş nedeni yasa değil ama yasanın varoluş nedeni insandır; yasa demokraside *insanın varoluşudur*, oysa bütün öteki rejimlerde insan *yanının varoluşudur*. Demokrasinin temel farkı işte budur”(Marx, 1997: 47).

Buradan çıkan basit sonuç, herhangi bir sosyalist siyasal stratejinin *içerik olarak* demokrasinin derinleştirilmesi perspektifinden kopamayacağıdır. Bu perspektif de yazı boyunca vurguladığımız gibi, devletin varlığı ile açık bir çelişki içindedir.

Lenin'in Komün üzerine gözlemi bu bakımdan önemlidir. Komün, sürekli ordunun kaldırılması, istisnasız bütün memurların seçilirlik ve geri alınabilirliği ile yalnızca daha tam bir demokrasi kurarak, parçalanmış devlet makinesini değiştirmişe benzetmekle yetinmez, gerçeklikte, devsel bir yapıt oluşturur:

Kurumların temelde başka kurumlar ile değiştirilmesi, bir niceliğin niteliğe dönüşmesi durumunun ta kendisidir bu: Böylece tasarlaması olanaklı en tam ve en yöntemli biçimde gerçekleşen demokrasi, burjuva demokrasisi olmaktan çıkar, proleter demokrasisi durumuna gelir; devlet (=belirli bir sınıfa boyun eğdirmeye yönelik özel iktidar), artık gerçek anlamda bir devlet olmayan bir şey durumuna dönüşür (Lenin, 1992b: 83) .

Lenin'in vurgusu, sosyalizmin biçimsel demokrasi ile olan kopmaz ilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Toplumsal hayatın her zerresinde özyönetim oluşunu gerçekleştiremeyen bir sosyalizm, toplumsal hayatın yeniden üretimini gerçekleştiremez. Sosyalizm, sadece kurumlar bütünü olarak demokrasi değil ama aynı zamanda "daha fazla demokrasi", *içerik olarak demokrasi* demektir. Bu demokrasinin, burjuvazi yahut kapitalizmle ilgisi ancak Atina ile olduğu kadardır. Lenin'in dediği gibi bu artık nitelik değiştirmiş bir demokrasidir: *sosyalist demokrasi*. Marx'ın teorisi, *tutarlı demokrasiyi sosyalist terimlerle, tutarlı sosyalizmi de demokratik terimlerle* tanımlama doğrultusunda hareket etmiştir. (Draper'den akt. Panitch, 1986: 218).

Komün, daha sonraki işçi hareketlerine gerçek bir esin oluşturmuş, işçi hareketleri geliştikleri her yerde *devlet iktidarının* doğrudan demokratik biçimlerle kuşatılarak parçalanmasına dayanan bu modele uygun deneyimler yaşamışlardır: Rus Sovyetleri, İtalyan İşçi Kurulları, İspanya İç Savaşı.

Bize düşen de en azından şimdilik bu kadarı: "Proletaryanın zaferini sağlayarak, sınıf karşıtıları ve uluslar arasındaki savaşlara son verecek ve ülkelerde barış ve mutluluğu gerçekleştirecek uluslararası bir 18 Mart'ın yakın gelişine sizinle birlikte kahdeh kaldırıyorum" (Engels'in 18 Mart 1894 tarihli mektubu³).

3 "Paris Komününün 23. Yıldönümü Dolayısıyla Fransız İşçi Partisi Ulusal Konseyine" hitaben yazılan mektup için bkz., Marx (1991: 142).

Kaynakça

- Aksoy, H. (1992) *Marksizmde Temel Kavramlar*, İstanbul: Sorun.
- Bobbio, N. (1993) “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”, Keane, J. (der.), *Devlet ve Sivil Toplum* içinde, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı, 91-119.
- Bottomore, T. (1987) *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Erol Mutlu, Ankara: Verso.
- Cangizbay, K. (1987) *Siyaset Ötesi Toplum*, Ankara: Verso.
- Çulhaoğlu, M. (1997) *Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu*, İstanbul: Sarmal.
- Engels, F. (1991) “Karl Marx’ın Fransa’da İç Savaş’ına Giriş”, Marx, K. *Fransa’da İç Savaş* içinde, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol, 7-21.
- Heller, A. (1993) “Biçimsel Demokrasi Üzerine”, Keane, J. (der.), *Devlet ve Sivil Toplum* içinde, çev. Erkan Akın, İstanbul : Ayrıntı, 147-167.
- Hodgson, G. (1988) *Sosyalizm ve Parlamenter Demokrasi*, çev. Ahmet Demirel, İstanbul: İletişim.
- İşıkli, A. (1983) *Kuramlar Boyunca Özyönetim*, İstanbul: Alan.
- Keane, J. (1993) “Despotizm ve Demokrasi”, Keane, J. (der.), *Devlet ve Sivil Toplum* içinde, çev. Levent Köker, İstanbul: Ayrıntı, 47-91.
- Lenin, V.I. (1978) *Devlet ve Devrim*, çev. Süleyman Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- Lenin, V.I. (1992a) *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.
- Lenin, V.I. (1992b) *Komün Dersleri*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1979) *Fransa’da Sınıf Savaşları*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1991) *Fransa’da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. (1997) *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. Ve F.Engels (1976) *Komünist Manifesto*, çev. Süleyman Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- Panitch, L. (1986) *Working Class Politics in Crisis: Essays on Labour and State*, London: Verso.
- Pioro, G. (1992) “Paris Komünü”, Lenin, V. I., *Komün Dersleri* içinde, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol, 14-35.
- Poulantzas, N. (1990) “Kapitalist Devlet Sorunu”, Miliband-Poluantzas-Laclau, *Kapitalist Devlet Sorunu içinde*, çev. Yasemin Berkman, İstanbul: İletişim, 11-34.
- Rosen, B. (1992) “Lenin ve Leninizme Dair”, *Dünyadan Yansıma*, Üçüncü Kitap Haziran 1992, 181-190.
- Touraine, A. (1997) *Demokrasi Nedir?*, çev. Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi.
- Yılmaz, A. (2002) *Kapitalist Devleti Anlamak*, İstanbul: Aykırı.